

Бібліотечний форум:

історія, теорія і практика

Науковий, інформаційний щоквартальний журнал

Засновник – фізична особа
Башун Олена Володимирівна
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 21735 -11635 Р
від 21.12.2015
Заснований у грудні 2015 року,
м. Київ

Головний редактор
Олена Башун, канд. пед. наук

Звертайтеся до редакції:

вул. Бакинська, б. 37, к. 321,
м. Київ, 04086
067-625-36-52, 066-840-97-83
e-mail: olenabashun@gmail.com
Сайт журналу:
<http://www.libraryforum.info>

Журнал

“Бібліотечний форум: історія, теорія і практика”

Передплатний індекс **09923**
Передплатити журнал на CD, online,
off-line можна безпосередньо в
редакції
ISSN 2518-7341

Відповідальність за точність
поданих фактів, цитат, цифр
та прізвищ несуть автори
матеріалів.

Редакція залишає за собою
право літературного редагування
і скорочення статей.

Рукописні матеріали не рецензуються
і не повертаються.

Редакція не завжди поділяє
думку авторів.

За зміст рекламних та інформаційних
повідомлень редакція відповідаль-
ності не несе.

У разі передруку посилання на
журнал

«Бібліотечний форум: історія, теорія і
практика» обов'язкове.

© Бібліотечний форум: історія, теорія і практика

Інформаційний партнер
журналу –

Українська бібліотечна
асоціація

З	Бібліотеки і війна
М	Новальська Ю. Провідні форми промоції читання в бібліотеках України під час війни: реалії сьогодення.....2
І	Солоіденко Г., Кулаковська Т. Діяльність бібліотек наукових уста- нов НАН України в умовах російсько-української війни.....6
С	Бібліотечно-бібліографічні ресурси бібліотек
Т	Гулик І. Всупереч терору: не знищені сторінки історії.....12
З	Лучка Л. Посвята Харкову: книжкова колекція харківських видань XIX – початку XX ст. у фондах наукової бібліотеки.....18
М	Соколов В. Створення та функціонування кількісної моделі біб- ліотечного фонду: місце та значення у дослідженні та оптимізації процесів формування, керування та використання фондів.....20
І	Бібліотечно-бібліографічне обслуговування
С	Гордій О. Стінописи «Легенди Кременчука»: втілення багатовіко- вої історії міста.....35
Т	Завіна О. Бібліотека – осередок формування компетентності мо- лоді щодо збереження власного здоров'я.....38
З	Квітко Т. Сучасні тенденції в інформаційній та довідково-бібліо- графічній роботі Публічної бібліотеки імені Лесі Українки для до- рослих м. Києва.....42
М	Прохорова Г. Фестиваль науки 2023 – дзеркало наукового сього- дення.....46
І	Шевченко О. Безбар'єрність – визначений вектор розвитку ук- раїнського суспільства.....50
С	Історичні розвідки бібліотек
Т	Дробязко Н. Бібліотека гетьмана Пилипа Орлика: історія та етапи дослідження.....53
З	Рецензії. Наукова періодика
М	Клименко О. Унікальне джерело представлення взаємодії в ук- раїнському бібліотекознавстві та бібліотечній справі.....56
І	Сокур О. Цікаве краєзнавче видання команди публічних бібліотек Солом'янки.....57
С	Пам'ятаємо
Т	Сєдих В., Соляник А. Стогній О. Б. – знаний професіонал-дослідник і педагог: нотатки про друга, представника харківської бібліоте- кознавчої школи.....58
З	Покажчик статей і матеріалів, опублікованих в журналі за 2023 рік.....62

Бібліотека гетьмана Пилипа Орлика: історія та етапи дослідження

Стаття певною мірою розкриває питання книжкового зібрання гетьмана Пилипа Орлика. Знайомить з книжкою Франсуа Фенелона «Пригоди Телемака», яку український гетьман придбав в еміграції. У статті представлено шлях пошуку та придбання книжки до фондової колекції Національного заповідника «Гетьманська столиця».

У XVII–XVIII ст. формування власного книжкового зібрання стало ознакою інтелектуального життя та духовної культури. Козацька старшина та гетьмани, на рівні з європейськими правителями, збирали великі приватні бібліотеки релігійної та історичної тематики, які доповнювали родинними архівами та унікальними європейськими виданнями.

Гетьманські бібліотеки були дивовижними. Яскравим прикладом формування бібліотечного надбання є гетьман Іван Мазепа. Свою бібліотеку він формував понад 30 років. Більшість книг замовляв із за кордону. Пилип Орлик згадував про його бібліотеку: «Незабутня для мене й досі величезна бібліотека Мазепа. Дорогоцінні оправы з гетьманським гербом, найкращі київські видання, німецькі й латинські інкунабули, ілюстровані стародавні рукописи. Ці книжкові багатства, рівних яким не було в Україні» [4]. На жаль, більшість бібліотек козацької старшини було розпорошено або знищено. 300 років тому московити так само знищували нашу культуру і історію, як і сьогодні. Так, у листопаді 1708 р. гетьманську столицю Батурин було вщент спалено, зрівняно з землею московськими військами. Згоріла бібліотека гетьмана Івана Мазепа та багатьох представників козацької старшини, зокрема і Пилипа Орлика.

Пилип Орлик (1672–1742 рр.) – випускник Києво-Могилянської

академії (1694 р.), Генеральний писар в уряді Івана Мазепа в Батурині (1707 р.), гетьман Війська Запорозького, обраний замість померлого Івана Мазепа в еміграції (1710–1742 рр.), автор першої української Конституції (1710 р.), поет, публіцист. Йому пощастило опинитися під протекцією відомого церковного і культурного діяча, професора красномовства і філософії Стефана Яворського та мудрого політика, геніального стратега, гетьмана Івана Мазепа.

Життєва дорога Пилипа Орлика пов'язана з Батурином. Саме в гетьманській столиці він сформувався як визначний політичний діяч. Наразі Національний заповідник «Гетьманська столиця» є міжнародно визнаним центром науково-дослідної, науково-експозиційної і науково-фондової роботи з вивчення, популяризації та формування колекції, яка розкриває життя і діяльність гетьмана Пилипа Орлика та його родини. В охоронних зонах заповідника з 2017 р. досліджується єдина на сьогодні відома садиба Пилипа Орлика в Батурині.

Колективом заповідника у співпраці з меценатами, провідними істориками, державними політичними діячами, художниками формується фондова колекція, яка розкриває життя та діяльність родини Орликів. У 2017–2019 рр. повернули несправедливо забуте ім'я сина гетьмана, підготувавши міжнародну виставку «Григорій Орлик:

**Наталія
Дробязко,**

історикня
Національного
заповідника
«Гетьманська столиця»

видатний син видатного батька України. Повернення на Батьківщину». У 2022 р. підготували документальний фільм-виставку «Пилип Орлик. Шлях гетьмана. Батурин», яку представили в Українському Національному музеї у Чикаго та розмістили на YouTube каналі заповідника й усі охочі можуть його переглянути. У 2023 р. у Державному історико-архітектурному заповіднику «Хотинська фортеця» презентували позамузейну тимчасову виставку «Якщо втрапиш усе, не забувай зберігати славу... Пилип Орлик». На сьогодні в Гетьманському будинку на Цитаделі Батуринської фортеці діє виставка «Ясно-вельможні гетьмани. Життя для України», де презентовано воскову фігуру Пилипа Орлика. Образ українського гетьмана у повний зріст на основі наукових досліджень відтворили фахівці київського музею воскових фігур.

Кілька років працювали над проектом «Пилип Орлик. Шлях гетьмана». Його кульмінацією мало стати представлення вперше в Україні «Діаріуша подорожнього» Пилипа Орлика в Батурині. Ця унікальна пам'ятка зберігається в Архіві Міністерства закордонних та європейських справ Франції. Завдяки дипломатичній підтримці Міністра закордонних справ України Дмитра Кулеби було досягнуто домовленостей з Міністром закордонних справ Франції Жан-Івом Ле Дріаном про експонування «Діаріуша подорожнього». Але всі плани перекреслила війна... Ввезення «Діаріуша» в Україну в умовах війни неможливе.

Питання чи мав приватну бібліотеку Пилип Орлик, частково розглядали у своїх працях історики та дослідники: Ілько Борщак, Тарас Чухліб, Мирослав Трофимчук, Ігор Коляда, Олександр Кириєнко та інші. Проте, на сьогодні ця тема залишається повністю не розкритою. Не виявлено детального опису бібліотеки, кількості книжок чи її тематики. З приватних листів Пилипа Орлика відомо, що його втрачена бібліотека у Батурині складалася з кириличних видань та рукописів, в основному релігійної тематики.

У статті поговоримо про книжкове зібрання Пилипа Орлика на основі досліджень Валентини Соболь, професорки кафедри україністики Варшавського університету, перекладачки. У 2012 р. в архіві Міністерства закордонних та європейських справ Франції вона опрацювала оригінальний особистий гетьманський щоденник «Діаріуш подорожній», який він вів впродовж 1720–1734 рр. та почала працювати над його перекладом на польську та українську мови. Відомо, що, перебуваючи в Салоніках (сучасна Греція), він почав збирати нову книжкову збірку.

Валентина Соболь підкреслює, що в еміграції Пилип Орлик багато читає, робить переклади та надзвичайно радіє отримавши нові книжки, словники та газети. Газети були одним з найперших джерел інформації, що інформували українського гетьмана про політичну ситуацію України та Європи. Він читав газети: італійські, англійські, німецькі, голландські та французькі, які йому доставлялися морем з послами, консулами та купцями. Досі не встановлена точна назва газет.

У наукових працях Валентина Соболь подає і загальне уявлення про його книжкове зібрання не вказуючи точних назв книжок. Отже, він читав Псалтир, Еклезіаст, писання святого Августина і твори відомих французьких проповідників. Антична класика становила інший бік його лектури – Геродот, Страбон, Пліній, Вергілій, Овідій. Були у його бібліотеці твори європейських авторів – Данте, Мольєра, Шекспіра. Відомо, що із шекспірівських трагедій «Ричард III» та «Король Лір» Пилип Орлик у 1728 р. робив нотатки французькою мовою [4].

Найчастіше він отримував книжки у подарунок. Підтвердження цього зустрічаємо у «Діаріуші подорожньому». Наприклад, за січень 1724 р. зустрічаємо декілька записів: «ксьондз Піпері, переказуючи свої вітання зі святом, залишив у Кароля дві книжки для мене, одна – французька граматики, а друга – італійсько-латинський словник»; «ксьондз Суперіора, прислав нову

книжку латинську, яка має в собі орації в різних матеріалах шляхти Європи, їхніх міністрів та послів»; «купець французький пан Спанета приніс мені книжку французьку, на зразок Катехизму написану, від єпископа де Ментпелієр Кароля Йоахіма Колберта, з такою підназвою: «Загальні інструкції у формі Катехазису, в яких коротко пояснюється Святе Письмо, а через традиції, історію та догмати релігії християнська мораль, таїнства, молитви, церковні церемонії та обряди» [5].

У Салоніках Пилип Орлик займався перекладом книжок: «У неділю, понеділок, вівторок та середу нічого взагалі не діялося, сидів тільки в господі, як в ув'язненні, чекаючи у своїх гадках високої ласки Божої, а щоб повправлятися та розвіяти тугу, перекладав із французької мови на польську історію про грецьку схизму, яка охоплює, згідно з вказівкою автора, шість книг, три з яких я вже раніше переклав, а сьогодні закінчив четверту» [3].

Завдяки науковим працям Валентини Соболь знаходимо пряму вказівку на одну з книжок, яку придбав гетьман: «У Швеції Орлик купує голландське видання 1719 р. книжки «Телемак» Фенелона і читає її на шляху до Салонік» [5]. Історики Національного заповідника «Гетьманська столиця» поставили собі за мету знайти відповідне видання, оскільки доля екземпляра, який був у гетьмана, не відома. Разом з історикинею Іриною Дмитришин (перекладачка, завідувачка кафедри українських студій Інституту східних мов та цивілізацій у Парижі) розшукали примірник на аукціоні в Парижі. У січні 2022 р. для музейної колекції Національного заповідника «Гетьманська столиця» видання придбав український меценат Євген Сур.

Детальніше зупинимось на книжці. Повна назва книжки «Пригоди Телемака сина Улісса», автор – відомий французький письменник XVIII ст., Франсуа Фенелон. Її розмір: 16,5 см довжини та 10 см ширини, а товщина її становить – 3,5 см. Налічує – 525 с., написана французькою мовою. Вона має шкіряну палітурку

коричневого кольору, фронтиспіс, ілюстрацію, розташовану перед титульним аркушем книжки на лівій сторінці. На ілюстрації зображено головного героя роману Телемака та його товариша Мантора. На титульній сторінці вказано назву та зазначено автора, надана коротка інформація про нього та місце і час видання: Амстердам, 1719 рік, поліграфія Веттштейна. У середині книжки карта та 11 гравюр.

Франсуа Фенелон – французький письменник XVIII ст., архієпископ, педагог, опікун онука й спадкоємця французького короля Людовика XIV, герцога Бургунського, для виховання якого автор і писав спеціальні книжки, метою якого було навчити молодого герцога керувати державою на користь підданих. Філософо-утопічний роман написаний у 1695–1696 рр., надрукований у 1699 р. та став одним з найпопулярніших у Європі літературним бестселером XVIII–XIX ст. Його декілька разів перевидавали та перекладали різними мовами. Відомо, що і гетьман Кирило Розумовський мав у своїй бібліотеці «Пригоди Телемака» Франсуа Фенелона. Над науковою реконструкцією бібліотеки Кирила Розумовського активно працюють історики Національного заповідника «Гетьманська столиця».

Головному герою Телемаку в пошуках батька довелося побувати в багатьох країнах і пройти через безліч випробувань. Він з гідністю виходить з усіх важких і заплутаних ситуацій і, навіть, відмовившись від царської корони, хоче лише одного – знайти батька. Зустріч батька й сина відбулась в кінці роману.

Цікаво, що дослідниця життя і діяльності гетьманича Григорія Орлика Ірина Дмитришин стверджує: «Пилип Орлик називав свого сина Григорія – Телемаком» [1]. І не даремно, бо саме Григорій Орлик гідно представляв інтереси свого батька на європейській арені та мав дипломатичні місії в різних країнах. Завжди шукав зустрічі з батьком. Чи це не схожість з головним героєм Телемаком?

Отже, з наведених вище відомостей можна припустити, що книжкове зібрання Пилипа Орлика складалося з тематичних розділів: релігія, історія, антична класика, європейська література, періодична преса та особистий архів. Найімовірніше у зібранні були твори, які він написав власноруч, це панегірики: «Прогностик щасливий» (1693 р.), присвячений миргородському полковнику Данилу Апостолу, «Алکید російський» (1695 р.), для гетьмана Івана Мазепи та «Гіппомен Сарматський» (1698 р.), на весілля ніжинському полковнику Івану Обидовському. Усім добре відомо, що Пилип Орлик є автором першої української Конституції під назвою «Договори і постановлення прав і вольностей Війська Запорозького», яка завжди була при ньому. Латинськомовна Конституція Пилипа Орлика нині зберігається в Стокгольмі у Національному архіві Швеції (тека «Справи Козаччини»).

Також окремо зберігалися листи як особисті, так і дипломатичні. Адже Пилип Орлик неодноразово писав листи до правителів багатьох країн Західної та Центральної Європи, турецьким султанам та кримським ханам, у яких говорив

про українські питання та отримувал відповіді. Він часто листувався з дружиною Ганною, донькою Анастасією та сином Григорієм. Ну і звичайно «Діаріуш подорожній» – це особистий щоденник, який гетьман писав 14 років і який по суті є його заповітом для наступних поколінь. Це важливе джерело дослідження не тільки української історії, а і європейської, який чекає свого часу на подальше вивчення та переклад.

Відомо, що після смерті Пилипа Орлика, син Григорій шукав його зібрання. Тільки невелику частину документів та рукописів він отримав у особисте зібрання замку Дентевіль (Франція). Після смерті Григорія Орлика всі документи були вилучені та передані до архіву Міністерства закордонних справ Франції [2]. Доля всього зібрання Пилипа Орлика нині не відома та тільки досліджується.

Підбиваючи підсумок, можна констатувати, що дослідження бібліотеки Пилипа Орлика є доречним та актуальним. Історики Національного заповідника «Гетьманська столиця» почали вивчати тематику гетьманської бібліотеки та впевнені, що подальше вивчення зібрання принесе вагомий результат та дасть можливість для формування музейної колекції з зазначеної теми. Оскільки фондова колекція відкриє можливість представити відомого українського гетьмана широкому загалу.

Список використаних джерел

1. Дмитришин І. Григорій Орлик, або Козацька нація у французькій дипломатії / І. Дмитришин. – Київ : Темпора, 2019. – 496 с.
2. Рендюк Т. Пилип Орлик: молдовські та румунські шляхи / Т. Рендюк. – Чернівці : «Букрек». 2013. – 238 с.
3. Соболь В. Помножені часом світи (факсиміле діаріуша Пилипа Орлика за 1724 рік та копія анонімних польських палеографів: порівняльний аналіз) / В. Соболь // Історія. – 2009. – №8(99). – С. 3–11.
4. Соболь В. Штрихи до постаті Пилипа Орлика: (на підставі його діаріуша) / В. Соболь // Пилип Орлик: життя, політика, тексти : матеріали Міжнар. наук. конф. «Ad fontes» до 300-річчя Бендерської Конституції 1710 р. – Київ : НаУКМА, 2010. – С. 61–73.
5. Sobol Walentyna. Filip Orlik (1672–1742) i jego Diariusz / Walentyna Sobol. – Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2021. – 532 s.